

ไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วง: ลักษณะร่วมด้านเนื้อหาและการสะท้อนภาพลักษณ์ ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย)

Tri-Bhumi Phra Ruang and Inscriptions of
Wat Pa Mamuang: The Common Characteristics of
Contents and the images of Mahadharmaraja I (Lithai)

นิพัทธ์ แยมเดช (Nipat Yamdate)¹

บทคัดย่อ

ไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วงมีลักษณะร่วมทางด้านเนื้อหาสอดคล้องกัน ประการแรกนำเสนอแนวคิดเรื่องคติพระญาจักรวรรดิราชซึ่งเป็นผู้นำทั้งทางโลกและทางธรรม จะเห็นได้ว่าไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงพระญาจักรวรรดิราชในลักษณะอุดมคติ และยกตัวอย่างพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งเป็นพระญาจักรวรรดิราชในชมพูทวีป ส่วนจารึกวัดป่ามะม่วงแสดงให้เห็นว่าพระมหาธรรมราชาที่ 1 เป็นพระญาจักรวรรดิราชในอาณาจักรสุโขทัย มีบทบาทเป็นผู้นำทางโลกและทางธรรมลักษณะร่วมด้านเนื้อหาประการที่สองกล่าวถึงความมหัศจรรย์ของผู้มีบุญบารมี ซึ่งผู้สั่งสมบุญมามากจะเกิดปรากฏการณ์ความมหัศจรรย์ต่าง ๆ ลักษณะร่วมด้านเนื้อหาประการที่สามไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วงชี้ให้เห็นถึงความเสื่อมสลายตามกฎอนิจจัง หรือกฎแห่งไตรลักษณ์ และพระนิพพาน ซึ่งเป็นวิถีทางแห่งการหลุดพ้นประการสุดท้ายเนื้อหาในส่วนที่กล่าวถึงนรก สวรรค์ การอ้างถึงเทวดา และอมนุษย์ต่าง ๆ นอกจากนี้ไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วงยังสะท้อนภาพลักษณ์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ร่วมกัน คือ พระมหาธรรมราชาที่ 1 มีภาพลักษณ์พระญาจักรวรรดิราชหรือ

¹ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาธรรมราชาธิราช ภาพลักษณ์ของพระโพธิสัตว์ และภาพลักษณ์ของนักปราชญ์
ผู้รอบรู้ในศิลปศาสตร์หลากหลายแขนง

คำสำคัญ: ไตรภูมิพระร่วง, จารึกวัดป่ามะม่วง, ลักษณะร่วมด้านเนื้อหา, การสะท้อนภาพลักษณ์,
พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย)

Abstract

Tri-Bhumi Phra Ruang and Inscriptions of Wat Pa Mamuang had the common characteristics of contents by presenting the conception of Chakravartin who was the leader in both secularity and religion. It revealed that Tri-Bhumi Phra Ruang mentioned Chakravartin in the way of idealism and exemplified his Imperial Majesty Ashoka who was a Chakravartin in Jambudvipa. Besides, the inscriptions of Wat Pa Mamuang showed that Mahadharmaraja I (Lithai) was Chakravartin in the Kingdom of Sukhothai, who showed his lead role in both secularity and religion. The second common characteristics of contents mentioned the miracle of the persons with halo who had accumulated much merit. This resulted in different miraculous phenomena. The third common characteristics of contents of Tri-Bhumi Phra Ruang and Inscriptions of Wat Pa Mamuang suggested the decay, which was based on the impermanent rules, the laws of the Trinity or Nirvana which were the ways to salvation. Lastly, it revealed the contents which mentioned hell and heaven and referred to angels and inhuman beings. Moreover, Tri-Bhumi Phra Ruang and Inscriptions of Wat Pa Mamuang reflected the common images of Mahadharmaraja I (Lithai) who had the image of Chakravartin or Mahadramarajadhiraja, the image of Bodhisattva and the one of a philosopher who was an expert on various fields of Arts.

Keywords: Tri-Bhumi Phra Ruang, Inscriptions of Wat Pa Mamuang, the Common Characteristics of Contents, the Images, Mahadharmaraja I (Lithai)

บทนำ

ก่อนที่จะพระมหากษัตริย์ราชินี 1 หรือพระยาภิไธยจะขึ้นครองราชย์ พระองค์สนพระทัยศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาอย่างแตกฉานทั้งอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา รวมทั้งปกรณ์พิเศษต่าง ๆ ดังปรากฏหลักฐานชิ้นสำคัญ คือ ไตรภูมิพระร่วงอันเป็นวรรณกรรมประเภทโลกศาสตร์ที่รวบรวมคัมภีร์ทางศาสนาจำนวน 32 คัมภีร์ โดยเรียบเรียงเนื้อหาอย่างเป็นระบบทำนองวิทยานิพนธ์ แบ่งเนื้อหาออกเป็นบท ๆ มีการอ้างอิงคัมภีร์ และบอกจุดประสงค์ในการแต่ง นอกจากนี้ ไตรภูมิพระร่วงยังเป็นงานเขียนชิ้นสำคัญที่สะท้อนโลกทัศน์ทางศาสนา อันเป็นฐานความคิดทางการเมืองและการปกครองอย่างมีนัยสำคัญ

ไตรภูมิพระร่วงเป็นงานวรรณกรรมชิ้นแรกเท่าที่มีหลักฐานว่า พระมหากษัตริย์ราชินี 1 ทรงนิพนธ์ก่อนที่จะขึ้นครองราชย์ พอถึงช่วงที่พระยาจันทมนัสสวรรคต พ.ศ. 1890 พระมหากษัตริย์ราชินี 1 ได้สถาปนาพระราชอำนาจขึ้นแทนที่พระราชโอรสของพระยาจันทมนัส โดยขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ 6 แห่งกรุงสุโขทัย (ประเสริฐ ณ นคร, 2531, หน้า 8)

การขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ราชินี 1 เปิดเผยพระราชประวัติของพระองค์อันเป็นที่รับรู้ในหมู่นักประวัติศาสตร์ว่า ทรงเป็นพระโอรสของพระยาเลอไทย มีความสัมพันธ์กับพ่อขุนรามคำแหงในฐานะพระราชนัดดาจางวรรณกรรมที่บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับพระองค์ในช่วงขึ้นครองราชย์ปรากฏในรูปของการเขียนจารึกลงบนแผ่นศิลาจารึกหลายหลักพบในสมัยพระมหากษัตริย์ราชินี 1 มีทั้งหมด 8 หลัก อันได้แก่ จารึกวัดเขากบ จารึกนครชุม กลุ่มจารึกวัดป่ามะม่วงซึ่งมี 4 หลัก จารึกเขาสุมณภูฏ และจารึกวัดพระยี่น กลุ่มจารึกในสมัยนี้ล้วนสะท้อนโลกทัศน์ทางพระพุทธศาสนาอย่างเด่นชัดโดยเฉพาะจารึกวัดป่ามะม่วงซึ่งประกอบด้วย (1) จารึกวัดป่ามะม่วงภาษาไทย หลักที่ 1 (2) จารึกวัดป่ามะม่วงภาษาไทย หลักที่ 2 (3) จารึกวัดป่ามะม่วงภาษาเขมร (4) จารึกวัดป่ามะม่วงภาษาบาลี

พระราชนิพนธ์ของพระมหากษัตริย์ราชินี 1 ที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า ไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วงนับเป็น“มรดกความทรงจำ” ของชาวสุโขทัย มีคุณค่าหลายมิติทั้งทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และอักษรศาสตร์ หนังสือประวัติวรรณกรรมไทยกล่าวถึงไตรภูมิพระร่วงว่าเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาเรื่องแรก

ของไทย ซึ่งมีคุณค่าวรรณศิลป์ (กรมศิลปากร, 2556, หน้า 86) ส่วนจารึกวัดป่ามะม่วง นับตั้งแต่ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงอ่านและแปลจารึกวัดป่ามะม่วงหลักที่ 4 ร่วมกับนักองค์ศิริวงษ์เจ้าเขมร ตีพิมพ์ในวารสารวิเศษรายเดือน เล่ม 1 ฉบับที่ 3 จ.ศ. 1246 (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508, หน้า 74) และหนังสือประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 ตีพิมพ์เผยแพร่คำอ่านคำแปลจารึกวัดป่ามะม่วงชำระตรวจสอบคำอ่านโดยศาสตราจารย์ออร์ซ เซเดส์ (George Coedès) ต่อมาหนังสือรวบรวมจารึกสุโขทัยซึ่งจัดพิมพ์ในครั้งหลังได้อ้างคำอ่านและคำแปลจารึกวัดป่ามะม่วงจากประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 เนื้อหาคำอ่านและคำแปลจารึกหลักนี้ จึงเป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวางว่าน่าสังเกตว่าไตรภูมิพระร่วง และจารึกวัดป่ามะม่วง เป็นงานเขียนอยู่ในบริบทของยุคสมัยที่โลกทัศน์ทางศาสนามีบทบาทสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะพระพุทธศาสนามีอิทธิพลทั้งในด้านการเมือง การปกครอง รวมทั้งการอบรมปลูกฝังจริยธรรมในสังคม งานเขียนทั้งสองเรื่องจึงน่าจะมีลักษณะร่วมทางด้านเนื้อความที่สื่อโลกทัศน์ทางศาสนา อีกทั้งสะท้อนภาพลักษณ์ของกษัตริย์อยู่มากทีเดียววินัย พงศ์ศรีเพียรอธิบายเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วงกับสุโขทัยและสังคมไทย” ซึ่งที่ประเด็นสำคัญไว้ว่า “ไตรภูมิภคาสะท้อนคติความเชื่ออะไรของคนสุโขทัย ซึ่งปรากฏในหลักฐานจารึก และในทำนองกลับกัน หลักฐานจารึกได้ให้แสงสว่างอะไรในการพิจารณาคูณค่าของไตรภูมิภคานฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา และประวัติศาสตร์สังคมไทย” (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2552, หน้า 34) อย่างไรก็ตาม บทกวีบรรยายดังกล่าวมิได้มุ่งเน้นศึกษาเปรียบเทียบสาระต่อนเนื้อความในไตรภูมิพระร่วง และจารึกวัดป่ามะม่วงให้เห็นภาพอย่างชัดเจน ผู้วิจัยเห็นว่าหากศึกษา “ลักษณะร่วม” ของเนื้อความที่เชื่อมโยงกันจะทำให้เห็น “แสงสว่าง” ที่ “ส่องสะท้อน” ในไตรภูมิพระร่วง กับจารึกวัดป่ามะม่วงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาเนื้อความในไตรภูมิพระร่วง และจารึกวัดป่ามะม่วงว่า มีลักษณะร่วมกันอย่างไรบ้าง

2. ศึกษาภาพลักษณ์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 จากไตรภูมิพระร่วง และ จารึกวัดป่ามะม่วง

ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตในด้านเอกสารต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงและ จารึกวัดป่ามะม่วงที่ใช้ในการศึกษา ผู้วิจัยใช้ฉบับที่ตรวจสอบชำระ ดังนี้ (1) ไตรภูมิพระร่วง ผู้วิจัยใช้ฉบับพิมพ์เผยแพร่ของราชบัณฑิตยสถาน ชื่อ พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย: ไตรภูมิกถา (2554) (2) จารึกวัดป่ามะม่วง ผู้วิจัยใช้ฉบับของประเสริฐ ณ นคร เรื่อง การอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย (2547) และฉบับประมวลจารึกสมัยพระยาสิทธิไทย ของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (ศมส.) (2558)

2. ขอบเขตในด้านเนื้อหาประกอบด้วย (1) ศึกษาลักษณะร่วมที่เหมือนกันของเนื้อหาในไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วงทั้งแนวคิดที่สะท้อนลักษณะอุดมคติของผู้ปกครอง และแนวคิดในด้านพระพุทธศาสนา (2) ศึกษาภาพลักษณ์ของผู้ปกครองจากเนื้อหาวรรณกรรมที่นำมาศึกษา

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาต่อบทจากหลักฐานชั้นต้น คือ ศิลาจารึก และหลักฐานชั้นรอง คือ ตั๋วบทวรรณกรรม ซึ่งนับว่าเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก งานวิจัยนี้ศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เป็นบทความวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผลการวิจัย

ในเบื้องต้น ผู้วิจัยมุ่งอภิปรายรายละเอียดเบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิหลังของไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วง เพื่อให้เห็นความสำคัญของเอกสารที่นำมาศึกษา จากนั้นจะอภิปรายผลการวิจัยลักษณะร่วมด้านเนื้อหาในไตรภูมิพระร่วงและจารึก

วัดป่ามะม่วง รวมทั้งการสะท้อนภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ราชชาติที่ 1 จากวรรณกรรมที่นำมาศึกษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ภูมิหลังของไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วง

1. ไตรภูมิพระร่วง

ประวัติความเป็นมา ไตรภูมิพระร่วงเป็นงานนิพนธ์ที่พระมหากษัตริย์ราชชาติที่ 1 ซึ่งบันทึกพระนามไว้ในบานแพนงและอวสานพจน์ว่า “พระญาลิไทย” “เจ้าพระยาเลไทย” (ในภาษาบาลีเขียนว่า ลิไทยโยนาม) และ “พระญาลิตัย” แต่งขึ้นใน พ.ศ. 1888 ขณะดำรงตำแหน่งเป็นพระมหาอุปราชเสวยราชย์อยู่ที่เมืองศรีสัตนาแลย รายละเอียดที่บ้านแพนงไตรภูมิพระร่วงระบุไว้ชัดเจนว่า หลังจากทีพระองค์อยู่ที่เมืองศรีสัตนาแลยเป็นเวลา 6 ปีนั้น จึงได้พระนิพนธ์งานไตรภูมิพระร่วงขึ้นมาหนึ่ง ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.กิงแก้ว อุตถากร (2559, หน้า 1-2) เสนอความเห็นไว้ว่า พระยาเลไทย เป็นผู้โปรดให้มีการรจนาคัมภีร์นี้ขึ้น หากแต่ผู้รจนาคือ พระมหาสามีสังฆราชอย่างไรก็ตาม แม้พระยาเลไทยจะไม่ใช่นิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงที่แท้จริง แต่ก็น่าจะเป็นที่ยอมรับได้ว่า พระองค์เป็นประธานการแต่งไตรภูมิพระร่วง และงานชิ้นนี้ก็นับเนื่องอยู่ในกลุ่มงานนิพนธ์ของพระองค์ได้

ชื่อเรียกวรรณกรรมเรื่องนี้ เรียกได้ทั้ง “เตภูมิกถา” “ไตรภูมิกถา” “ไตรภูมิพระร่วง” และ “ไตรภูมิพระลือ” สำหรับชื่อเตภูมิกถาที่ปรากฏในบทนมัสการ แต่งเป็นคาถาบาลีตอนต้นเรื่องดังความว่า “วันนุติตฺวาสิรสสาพฺพุตฺถิสฺสทฺถุมฺมคณฺตุตฺถมฺมิทฺ **เตภูมิสฺงเขป** (เน้นโดยผู้วิจัย) ปวุกฺขามิ กถํอิธ” (กรมศิลปากร, 2539, หน้า 15) สำหรับชื่อไตรภูมิกถาปรากฏที่บ้านแพนงและที่อวสานพจน์โดยตลอด ส่วนชื่อไตรภูมิพระร่วงเป็นการเรียกชื่อด้วยความเข้าใจผิดของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชขานภาพ ดังที่พระองค์ทรงปรารภว่า ทรงเรียกชื่อผิดไป ที่ถูกคือ ไตรภูมิพระลือ (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2552, หน้า 31) อย่างไรก็ตาม ชื่อเรียกวรรณกรรมเรื่องนี้อันเป็นที่จดจำของผู้อ่านในวงกว้าง ก็คือ ไตรภูมิพระร่วง

จุดมุ่งหมายในการแต่ง ในบานแพนงไตรภูมิพระร่วงระบุจุดมุ่งหมายการแต่งไว้ชัดเจนว่า “ใส่เพื่อมีอรรถพระอภิธรรม และจะใคร่เทศนาแก่พระมาดาท่านอนึ่งจะใคร่จำเวฎิพระธรรมสิด” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 4) พิจารณาจากข้อความนี้ จุดมุ่งหมายการแต่งไตรภูมิพระร่วงระบุมี 3 ประการ คือ (1) เพื่ออรรถธิบาย

พระอภิธรรม (2) เพื่อใช้เป็นบทเทศนาโปรดพระมารดา (3) เพื่อเผยแพร่พระธรรมคำสอนให้รุ่งเรืองสืบไป

เนื้อหาไตรภูมิพระร่วง ไตรภูมิพระร่วงนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับภพภูมิทั้งสามเป็นหลัก อันได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ ซึ่งมีทั้งสิ้น 31 ชั้น ภูมิแรก คือ กามภูมิ ประกอบด้วยอบายภูมิหรือทุคติภูมิ อันได้แก่ (1) นรกภูมิ เนื้อหาในนรกภูมิจำแนกออกเป็นนรกใหญ่ นรกป่า และกล่าวถึงโลกันตนรก มหาอวจีนรก (2) ตีรจขานภูมิ (3) เปรตภูมิ (4) อสุรกายภูมิ ดินแดนที่เรียกว่า สุคติภูมิ ประกอบด้วยดินแดน (1) มนุสสภูมิ เนื้อหาเกี่ยวกับมนุสสภูมิกล่าวถึง โยนิ 4 ประเภท ประเภทของมนุษย์สี่แผ่นดิน มหาจักรวรรดิราช รัตนะทั้ง 7 ประการคูนุญมหาจักรวรรดิราช พระเจ้าอโศกมหาราช โชติกเศรษฐี บุญกิริยาวัตถุ ๗ ประการ พุทโธโยนิ ผู้ที่เกิดในแต่ละโยนิ ทั้ง 4 ประเภท เหตุมรณะ 4 ประเภท (2) อุกามาพจรภูมิ เนื้อหากล่าวถึงสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น ประกอบด้วยสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ดาวดึงษา ยามา ดุสิตา หรือดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตตวสวัตติภูมิที่สอง คือ รูปภูมิอันเป็นดินแดนของพรหมทั้ง 16 ชั้น และภูมิที่สาม คือ อรูปภูมิ เป็นดินแดนของพรหมที่ไม่มีรูป มีแต่จิตว่างเปล่า มีทั้งหมด 4 ชั้น และยังมีเนื้อหาเรื่องฉัพพรรณรังสีด้วย นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาเกี่ยวกับอวินโยครูป อันได้แก่ อนิจฉลักษณะ ภูเขามาแม่น้ำ กลุ่มดาวนพเคราะห์ ชมพูทวีป ป่าหิมพานต์ เนื้อหาเกี่ยวกับโอกาสมหากัลป์ปสุญญาตา กัลวปวินาศและอุบัติ อันได้แก่ น้ำประลัยกัลป์ และเนื้อหาเกี่ยวกับนิพพานกถา อันปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน

2. จารึกวัดป่ามะม่วง

ประวัติความเป็นมา จารึกวัดป่ามะม่วงน่าจะสร้างขึ้นในวาระที่พระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงออกผนวช ณ วัดป่ามะม่วง นอกจากนี้ ศาสตราจารย์อริช เซเดสยังให้ความเห็นว่า จารึกหลักนี้ยังสร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงการที่พระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงอาราธนาพระมหาสามีสังฆราชจากลังกามาสู่เมืองสุโขทัยด้วย (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508, หน้า 76) จารึกวัดป่ามะม่วงไม่ได้ระบุชื่อผู้แต่ง ยกเว้นเนื้อความจารึกวัดป่ามะม่วงที่บันทึกด้วยตัวอักษรขอมสุโขทัย ภาษาเขมร ซึ่งระบุไว้ตอนท้ายว่าผู้แต่งจารึกหลักนี้ คือ พระมหาเถร ผู้ทรงพระไตรปิฎกมาจากลังกาที่ปีประจําอยู่...สีโหล โดยทิศทักษิณของป่ามะม่วง (เขียน) พระศาธาไว้ ดังคำจารึกว่า

“(มหา) เถรไตรปิฎก ต โมก อธิลงกาทุวิปลิงเนา...[นา] สีโทล โดย ทกษิณไพรุสววย
 ทุก พุระคา (ถา ส)”(ประเสริฐ ณ นคร, 2547, หน้า 132; ตรงใจ หุตางกูร, 2558,
 หน้า 219) จารึกวัดป่ามะม่วงฉบับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรแปลความใหม่ว่า ผู้แต่ง
 มีชื่อว่า พระมหาเถรไตรปิฎก (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 224) ผู้วิจัยเห็นว่า
 “ไตรปิฎก” ในคำจารึกไม่น่าจะเป็นชื่อเฉพาะของพระเถระ แต่น่าจะเป็นชื่อคัมภีร์
 พระไตรปิฎกมากกว่า ซึ่งจารึกบอกคุณลักษณะความรู้ธรรมของพระมหาเถรรูปนั้น
 เป็นผู้ทรงความรู้ในพระไตรปิฎก เมื่อพิจารณาจารึกวัดป่ามะม่วงในหลักอื่น
 แม้จะไม่มีชื่อผู้แต่งระบุไว้ แต่ก็อาจเป็นไปได้ว่า กลุ่มจารึกวัดป่ามะม่วงที่บันทึกนี้
 เป็นพระราชานิพนธ์ของพระมหากษัตริย์ราชธานี 1 ด้วยเช่นเดียวกัน

การค้นพบกลุ่มจารึกวัดป่ามะม่วงทำให้มีการกำหนดชื่อเรียกว่า จารึก
 วัดป่ามะม่วง โดยหอพระสมุดวชิรญาณ เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อสถานที่วัดป่ามะม่วง
 อันเป็นสถานที่ผนวชของพระมหากษัตริย์ราชธานี 1 และเนื้อหาจารึกที่กล่าวถึงวัดป่ามะม่วง
 ในหนังสือประชุมจารึกภาคที่ 1 เรียกชื่อกลุ่มจารึกวัดป่ามะม่วงเรียงตามลำดับ ดังนี้
 (1) หลักที่ 1 ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาเขมร (2) ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาไทย
 (หลักที่ 1) (3) ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงภาษามคธ (4) ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาไทย
 (หลักที่ 2)

การเผยแพร่และการตีพิมพ์จารึกวัดป่ามะม่วงนั้น นับย้อนไปเมื่อครั้งที่
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้า
 อยู่นงยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎวชิรญาณมหาราชทรงพระผนวช เสด็จออกทรงศัสไปยัง
 หัวเมืองภาคเหนือถึงเมืองสุโขทัย ทรงพบจารึกวัดป่ามะม่วง จารึกพ่อขุนรามคำแหง
 และพระแท่นมนังคศิลาบาตร ปี พ.ศ. 2376 (จตุพร ศิริสัมพันธ์ และคณะ, 2548,
 หน้า 289) จารึกวัดป่ามะม่วงภาษาไทย (หลักที่ 1) พระยาโบราณราชธานินทร์
 (พร เดชะคุปต์) เป็นผู้พบ ณ วัดใหม่หรือวัดปราสาททอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
 ปี พ.ศ. 2448 จารึกวัดป่ามะม่วงภาษามคธ พระยารามราชภักดี (ใหญ่ ศรีลัมพ์)
 เป็นผู้พบ ณ โบราณสถานวัดป่ามะม่วง ปี พ.ศ. 2451 และจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาไทย
 (หลักที่ 2) พระยารามราชภักดี (ใหญ่ ศรีลัมพ์) เป็นผู้พบแล้วส่งจารึกมายังหอสมุด
 พระวชิรญาณ แต่ไม่ระบุข้อมูลประวัติ (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 183-234)
 ส่วนการตีพิมพ์เผยแพร่กลุ่มจารึกวัดป่ามะม่วงอย่างเป็นทางการเป็นที่ยอมรับได้

จะเห็นได้จากหนังสือประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 (2467) ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึก
สุโขทัย (2547) การอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ของประเสริฐ ฐ นคร (2547)
ล่าสุด ประมวลจารึกสมัยพระยาสิทธิไทย ฉบับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (ศมส.) โดย
ตรงใจ หุตางกูร และคณะ นำมาอ่านและตรวจสอบชำระใหม่ (2558)

จุดมุ่งหมายในการแต่ง จารึกวัดป่ามะม่วงมีจุดมุ่งหมายการแต่ง 3 ประการ
คือ (1) เป็นบทสรรเสริญพระมหากษัตริย์ที่ 1 ในคราวผนวช ณ วัดป่ามะม่วง
(2) เป็นการบันทึกช่วงเวลาสำคัญที่พระมหาสามีสังฆราชเสด็จมายังสุโขทัย
(3) เป็นการโน้มน้าวใจผู้อ่านให้สั่งสมบุญกุศลตามแนวทางพระพุทธศาสนา

เนื้อหาจารึกวัดป่ามะม่วง จารึกวัดป่ามะม่วงทั้ง 4 หลัก มีเนื้อหาเชื่อมต่อกัน
ดังนี้ พระยาสิทธิไทยสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ในปีมหาศักราช 1269 พระองค์
นำกองทัพจากเมืองศรีสัตนาคล้ายมาล้อมเมือง ท้าวพระยาทั้งหลายอภิเษกพระองค์
ขึ้นเป็นกษัตริย์พระองค์เสวยราชย์ด้วยทศพิธราชธรรมทรงปรานีแก่ไพร่ฟ้าข้าไท
ทั้งหลาย พระองค์ทรงการประกอบพระราชกรณียกิจในการศาสนาจำนวนมาก
ได้อัญเชิญพระมหาสามีสังฆราชจากลังกาที่ปมายังวัดป่ามะม่วง เมื่อพระมหาสามี
สังฆราชและพระภิกษุทั้งหลายมาถึงวัดป่ามะม่วงก็กระทำการบูชาอย่างยิ่งใหญ่
นอกจากนี้ยังมีการประดิษฐานปฏิมากรกลางป่ามะม่วง ประดิษฐานรูปพระมหเศรษฐ
รูปพระวิษณุ ไว้ในหอเทพวัดป่ามะม่วงในวันออกพรรษาที่เฉลิมฉลองพระพุทธรูปสำริด
ซึ่งประดิษฐานไว้กลางเมืองสุโขทัย พระยาสิทธิไทยทรงมีความศรัทธาเลื่อมใสใน
พระพุทธศาสนาอย่างไม่คลอนแคลน และเป็นไปเพื่อเกื้อกูลสาธุชนทั้งมวล ทรงออก
ผนวชโดยทรงปรารถนาที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้าแบบเดียวกับพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย
ซึ่งขณะที่ทรงออกผนวชนั้นเกิดความอัศจรรย์ต่าง ๆ เป็นอเนกประการจารึก
วัดป่ามะม่วงกล่าวถึงความรู้ความสามารถของพระบาทกัมรเดงอัญศรีสุรยพงค์ราม
มหากษัตริย์ราชาริราชไว้หลายประการ อาทิ ทรงมีความรู้ในพระไตรปิฎก รู้
เวทศาสตร์าคมและหลักนิติศาสตร์ทั้งปวง รู้ศาสตร์เกี่ยวกับดวงดาว ทรงปรับแก้
การคำนวณศักราช เป็นต้น

ลักษณะร่วมด้านเนื้อหาในไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วง

ถึงแม้ต้นฉบับไตรภูมิพระร่วงจะคัดลอกเนื้อความขึ้นในชั้นหลัง ต้นฉบับสมัย
สุโขทัยจะมีรายละเอียดเช่นไรนั้น ไม่อาจทราบได้ แต่อย่างไรก็ตาม เนื้อความไตรภูมิ

พระร่วงก็นำมาสอบเทียบกับจารึกวัดป่ามะม่วงได้ ดังที่มีการศึกษาภาษาสำนวนในไตรภูมิพระร่วง พบว่า มีลักษณะร่วมกับจารึกสุโขทัยอยู่หลายคำ อาทิ แต่งแต่ง (แต่งตัว) พบในจารึกวัดศรีชุม และจารึกเขากบ เทียรยอม (แล้วแต่ ล้วนแล้ว) พบในจารึกหลักที่ 1 ท่าว (กลางหรือยอม ๆ) พบในจารึกวัดศรีชุม อำเภอบาง (อำนาจ) พบในจารึกวัดป่าแดง เป็นต้น (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2552, หน้า 38-46) เมื่อผู้วิจัยศึกษาเนื้อความในไตรภูมิพระร่วง และจารึกวัดป่ามะม่วง จึงพบว่าวรรณกรรมทั้งสองเรื่องมีลักษณะร่วมของเนื้อความเชื่อมโยงกันอย่างน่าสนใจดังต่อไปนี้

1. คุณลักษณะของพระญากักรวรรดิราช

เนื้อหาไตรภูมิพระร่วง และจารึกวัดป่ามะม่วง ปรากฏลักษณะร่วมของเนื้อความเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระญากักรวรรดิราชใน 2 มิติ อันได้แก่ พระญากักรวรรดิราชทรงเป็นผู้นำในโลก และทรงเป็นผู้นำในทางธรรม

1.1 พระญากักรวรรดิราชทรงเป็นผู้นำในโลก

ไตรภูมิพระร่วงนำเสนอเนื้อหาที่กล่าวถึงพระญากักรวรรดิราชปรากฏอยู่ในปัจฉิมกัณฑ์อย่างละเอียด โดยชี้ให้เห็นว่า พระญากักรวรรดิราชเป็นผู้นำมีบทบาทมากที่สุดในการปกครองผู้คนทั้งหลายในชมพูทวีปพระองค์มีบุญบารมียิ่งใหญ่เหนือบุคคลทั้งปวง ดังความว่า “มิแล้วเมื่อใดมีพระญากักรวรรดิราชไสร้คนทั้งหลายผู้งั้นยอมมาเฝ้าแทนท่านนั้นดังคนทั้งหลายอันอยู่แผ่นดินเรานี้แล เทียรยอมไหว้เคารพยำเกรงพระญากักรวรรดิราชเจ้านั้นแล” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 89) เนื้อหาไตรภูมิพระร่วงแสดงให้เห็นว่าพระญากักรวรรดิราชมีสิ่งพิเศษคู่บุญบารมี ทั้ง 7 ประการ อันได้แก่ จักรรัตนะ หัตถ์รัตนะ อัศวรัตนะ มณีรัตนะ อิตถ์รัตนะ คหปถรัตนะ และปริณายกรัตนะ ซึ่งสิ่งดังกล่าวนี้จะคู่กับพระราชชาติยิ่งใหญ่กว่าพระราชชาติอื่น ๆ เท่านั้น ยิ่งกว่านั้น พระญากักรวรรดิราชยังมี “พระเดช” ปรากฏได้ทั้ง 4 ทวีป ท้าวพระยาทั้งหลายไม่อาจต่อสู้กับพระญากักรวรรดิราชได้ด้วยมีความรักจริงรักดีและยำเกรงต่ออำนาจของพระองค์ ดังเห็นได้ว่าท้าวพระยาในบุรพพิเทหทวีปต่างมาถวายเป็นข้ารับใช้กันทุกคน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 100) ไตรภูมิพระร่วงยกตัวอย่างพระญากักรวรรดิราชในแง่บุคคลจริงทางประวัติศาสตร์ คือ พระเจ้าอโศกมหาราช กวีสร้างภาพให้เห็นถึงพระบรมเดชานุภาพของพระเจ้าอโศกมหาราชว่ามีมาก ถึงกับ “ผู้งั้นท้าวพระยาทั้งหลายในชมพูทวีป

มาให้อมากกราบทุกพระองค์ด้วยบุญพระญามหากษัตริย์นั้นเองแล” และแม้กระทั่ง เทวดาและสัตว์ทั้งหลายต่างก็มา “เฝ้ามาแหนบ่าเรอเซอภักดีพระญาศรีธรรมมาโคกราช ทุกทีพาราตรีกาลบมิขาด” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 126)

ในส่วนของจารึกวัดป่ามะม่วงเนื้อหาไม่ได้กล่าวถึงพระญาจักรวรรดิราช ในลักษณะอุดมคติดังเช่นไตรภูมิพระร่วง หากมีลักษณะร่วมกันทางความคิด ประการหนึ่ง กล่าวคือพระญาจักรวรรดิราชจะต้องเป็นผู้มีพระบรมเดชานุภาพ อันเป็นที่ยอมรับของผู้นำแว่นแคว้นต่าง ๆ ดังที่ไตรภูมิพระร่วงยกตัวอย่างพระเจ้าอโศก มหาราช ส่วนจารึกวัดป่ามะม่วงเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ราชชาติที่ 1 ว่าทรงเป็น พระญาจักรวรรดิราช ซึ่งเป็นผู้นำในทางโลก จะเห็นได้จากเนื้อหาจารึกกล่าวถึง พระมหากษัตริย์ราชชาติที่ 1 ว่าทรงเป็นที่รักของท้าวพระยาทั้ง 4 ทิศ คือ เบื้องตะวันออก ตะวันตก ห้วนนอน และตีนนอนท้าวพระยาทั้งหลายต่างนำเครื่องราชบรรณาการ ทั้งหลายมาถวาย และยอมรับในพระราชอำนาจของพระองค์เนื้อหาในจารึก วัดป่ามะม่วงภาษาไทย หลักที่ 1 และจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาเขมรระบุอย่างชัดเจน ถึงพระนามเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ราชชาติที่ 1 ว่าทรงเป็นราชาธิราช ดังที่ว่า “พระบาทกัมรเตงอัญศรีสุรยพงศ์รามมหากษัตริย์ราชาธิราช”

ไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วงแสดงคุณลักษณะของ พระญาจักรวรรดิราชเหมือนกัน คือ พระญาจักรวรรดิราชจะต้องการปกครอง อาณาประชาราษฎร์ด้วยหลักทศพิธราชธรรม จารึกวัดป่ามะม่วงกล่าวถึงคุณลักษณะ ของพระมหากษัตริย์ราชชาติที่ 1 ไว้ว่า “รู้ปรานีแก่ไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลาย” ผู้ที่มีความคิด มากบ้างน้อยบ้างพระองค์โปรดยกโทษให้ มิได้ประหารชีวิต เชลยศึกและแม่ทัพ นายกองซึ่งมีความผิด นอกจากพระมหากษัตริย์ราชชาติที่ 1 จะพระราชทานอภัยโทษให้ แล้วยังชบเลี้ยงดูแลอย่างดีด้วย หรือในกรณีของผู้ที่ต้องโทษร้ายแรง เช่น ขัอราชฎ์ บังหลวง และผู้ที่มุ่งหมายทำลายล้างชีวิตผู้อื่น ก็ได้รับพระราชทานอภัยโทษ ดัง เนื้อความต่อไปนี้ “ผู้ใดผิดว้าง [ห่า] งรามเท่าใดก็ดี ป่หอนฆ่าฟัน [มัน] สักคาบ ซือได้ข้าศึกฆ่าเสีย หัวฟุ้งหัวรบก็ดี ป่ฆ่าบตี ย่อมเอามาเลี้ยงมาขุน บ่ให้ถึงที่ฉิบ ที่หาย ซือได้ฝูงเหยียดเหยียดแค้น ได้ฝูงไล่ [จ้วง] น ในปลายาในข้าวให้กิน และจักให้ ถึงที่ล้มที่ตายดังอันก็ดี ป่หอนฆ่าหอนตีสักคาบ ย่อมโปรดฝูงพระแค้นดังอัน หลายเท่า แก่ม ซือจักนับก็แลมิถ้วน” (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 196) การเน้นย้ำให้เห็น

ภาพที่ว่า พระญาจักรวรรดิราชทรงเป็นผู้นำในทางโลก มีท้าวพระยาทั้งหลายต่างถวายเครื่องราชบรรณาการ และยอมรับในพระราชอำนาจนั้นปรากฏลักษณะร่วมกันทั้งเนื้อหาในไตรภูมิพระร่วง และจารึกวัดป่ามะม่วง ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน โดยการเทียบเคียงเนื้อหาของงานวรรณกรรมทั้งสองเรื่องดังตารางต่อไปนี้

ไตรภูมิพระร่วง	จารึกวัดป่ามะม่วง
อันว่าพระญาทั้งหลายอันอยู่ในแผ่นดินบูรพพิเทหะนั้น ต่างองค์ต่างแต่งเครื่องบรรณาการทั้งหลาย มีอาทิคือ เทียนและธูปวาสะ สุนทรชาติอันดีอันตระการอุดมและประณีตแล้วกัชนวนกันมาใหวันบคำรพยาแยงแด่มเด็จพระมหาจักรพรรดิราชเจ้านั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 100)	ฝูงเป็นท้าวเป็นพระยาเบื่องตะวันตกออกตะวันตก หัวนอนดินนอน ต่างคนต่างมีใจใคร่ใจรัก เงามกุฏขรรค์ชัยศรี เสวตฉัตรมายชญ์ยัญญ์ ท้าวพระยาทั้งผอง อันมีในสี่ทิศ ซึ่งมี [ใจรักใจใคร่] เอาพระมงกุฏพระขรรค์ชัยศรี เสวตฉัตร [มายชญ์ยัญญ์] (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 184-185)

1.2 พระญาจักรวรรดิราชทรงเป็นผู้นำในทางธรรม

นอกจากพระญาจักรวรรดิราชจะมีเครื่องหมายแสดงความสูงส่งด้วยบุญบารมี คือ รัตนทั้ง 7 ประการแล้ว สิ่งที่เป็นคุณลักษณะของพระญาจักรวรรดิราชที่โดดเด่น คือ พระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ดังที่ไตรภูมิพระร่วงย้ำให้เห็นว่า พระญาจักรวรรดิราชนั้น “มักใคร่ฟังธรรมเทศนานักหนา” “ทรงปัญญาคือทุกวาระปมิได้ขาด” “ทรงอัญฐศีลทุกวันอุโปสถ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 89) อีกทั้งทรงดำเนินอยู่ตลอดเวลาถึงการให้ทาน ศีล ธรรม และเมตตาภาวนาอยู่เป็นนิจ การดำรงภาพลักษณ์ของพระราชผู้อยู่ในธรรมเป็นปัจจัยประการสำคัญที่ทำให้พระญาจักรวรรดิราชสามารถปกครองแผ่นดินทั่วทั้งจักรวาล โดยแผ่ขยายพระราชอำนาจได้อย่างประสบผลสำเร็จ ไตรภูมิพระร่วงนำเสนอบทบาทของพระญาจักรวรรดิราชว่าทรงเป็นผู้นำในทางธรรมอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากเทศนาธรรมของพระญาจักรวรรดิราชที่เรียกว่า “ชัวยาท” พระองค์ทรงสั่งสอนหลักศีลธรรมดังกล่าวให้ผู้อยู่ใต้อำนาจนำไปปฏิบัติตามโดยเฉพาะพระราชทั้งหลาย ตัวอย่างที่ไตรภูมิพระร่วงนำเสนอให้เห็นภาพชัดเจนเป็นรูปธรรม คือ วัตรปฏิบัติของพระยาศรีธรรมมาโคกราช หรือพระเจ้าอโคมหาราชซึ่งมีพระราชศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาอย่างเต็มเปี่ยม ทรงดูแลบริพาทกและพระสงฆ์ทั้งหลายมิให้อนาทร

ร้อนใจ พระองค์โปรดให้สร้างอโศการามเป็นสำนักพระสงฆ์ทั้งหลาย ทรงกระทำบุญ ทำทานอย่างยิ่งใหญ่ เป็นต้นว่าโปรดให้สร้างพระมหาธาตุ พระมหาวีหารจนทั่วชมพูทวีป ทรงถวายจ้งหันแต่พระภิกษุสงฆ์วันละหกหมื่นสำหรับทุกวัน เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 142)

เมื่อพิจารณาจารึกวัดป่ามะม่วงจะเห็นลักษณะร่วมของเนื้อหาสอดคล้องกับไตรภูมิพระร่วง ดังที่มีการนำเสนอรายละเอียดของพระมหากษัตริย์ที่ 1 ทรงเป็นผู้นำในทางธรรมลักษณะเดียวกับพระญากัรวรรดิราช และพระเจ้าอโศกมหาราช ตามที่กล่าวไว้ในไตรภูมิพระร่วงเนื้อหาของจารึกวัดป่ามะม่วงส่วนที่แต่งเป็นภาษาบาลีกล่าวถึงพระองค์เป็นผู้ที่เกื้อกูลพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ที่เกื้อกูลชาวโลกทั้งปวง นัยนี้ จะเห็นได้ว่าบทบาทที่พระองค์เป็นผู้เกื้อกูลชาวโลกสะท้อนให้เห็นพลาณาภาพของพุทธธรรมในอุดมคติของพระมหากษัตริย์ที่ 1 อย่างแยกคางโย่ง กล่าวคือ ทรงประกาศถึงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งนำมาปรับใช้กับการสร้างประโยชน์สุขให้แก่ประชาชนในราชอาณาจักรได้ อีกทั้งยังเป็นเสมือนคำประกาศให้เห็นถึงพระราชศรัทธาที่จะสืบทอดแบบอย่างธรรมิกราชของพระเจ้าอโศกมหาราช ด้วย โดยทรงตั้งพระราชปณิธานไว้ว่า “จุงจักเอาฝูงสัตว์ทั้งหลายข้ามสงสารทุกข์นี้” (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, หน้า 142)

จารึกวัดป่ามะม่วงกล่าวถึงคุณลักษณะของพระมหากษัตริย์ที่ 1 ว่าทรงเป็นผู้แตกฉานในพระวินัยและพระอภิธรรม อีกทั้งทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเพื่อการศาสนา โดยทรงฟังพระธรรมเทศนาเป็นประจำทุกวัน พระราชทานสิ่งของมีค่ามากมายเพื่อถวายเป็นธรรมทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ดังเช่น ทอง เงิน เบี้ย หมาก จีวร บาตร หมอนนอน หมอนนั่ง เสื้อ เป็นต้น รวมทั้งทรงสร้างพุทธสถานกลางป่ามะม่วงไว้ด้วยจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาเขมร ในด้านที่ 4 เนื้อหาที่อ่านได้นั้นเป็นคำจารึกในช่วงเวลาที่พระมหากษัตริย์ที่ 1 ทรงออกผนวชอยู่ ณ วัดป่ามะม่วง แสดงสาระคำสอนของพระมหากษัตริย์ที่ 1 โดยปลุกฝังให้ “ฝูงชนทั้งผอง” ปฏิบัติตามแนวทางหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ดังที่ว่า “ใช้คุณค่าในบาปบุญเร่งกระทำบุญ อย่ามีความประมาททุกคนเลย” และข้อความอีกตอนกล่าวว่า “ควรให้ฝูงชนทั้งผอง หมั่นกระทำกุศลบุญทุกคน อันว่าบาปทั้งผอง ไม่ควรให้กระทำเลย” (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 224) อนึ่ง น่าสังเกตด้วยว่าจารึกหลักอื่นที่พบในสมัย

พระมหารธรรมราชาที่ 1 ดังเช่น จารึกนครชุม และจารึกเขาสุมณภูฏ ต่างแสดงสาระคำสอนให้สาธุชนทั้งหลายเร่งกระทำกุศลกรรม ละเว้นจากการทำอกุศลกรรม เช่นเดียวกับเนื้อหาที่ปรากฏในจารึกวัดป่ามะม่วงเนื้อหาจารึกนครชุมตอนหนึ่งกล่าวว่า “สาธุสัตว์บุรุษทั้งหลายจงเร่งกระทำบุญกรรมในศาสนาพระพุทธเมื่อยังมีเท่าวัน” (ประเสริฐ ฐ นคร, 2547, หน้า 108) ส่วนจารึกเขาสุมณภูฏเนื้อความตอนหนึ่งกล่าวไว้ในแบบเดียวกันว่า “ย่อมนำคนทั้งหลาย กระทำบุญ ธรรมบ่ขาดสักเมื่อ” (ประเสริฐ ฐ นคร, 2547, หน้า 246) เนื้อหาที่ยกมาจากจารึกสองหลักดังกล่าวจะเห็นได้ว่า สอดคล้องกับบทบาทของพระมหารธรรมราชาที่ 1 ที่ปรากฏในจารึกวัดป่ามะม่วงซึ่งพระองค์ทรงทำหน้าที่ “ครู” อบรมสั่งสอนธรรมให้แก่ประชาชนอย่างเด่นชัดเนื้อหาไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วงมีลักษณะร่วมทางความคิดของผู้แต่งที่สื่อภาพพระญাজักรวรรดิราชซึ่งกอบด้วยความรู้ธรรม ปฏิบัติธรรม และสั่งสอนธรรมให้กับประชาชนทั้งหลาย ฉะนั้น บทบาทที่พระญাজักรวรรดิราชสั่งสอนธรรมนั้น พระองค์จึงเป็นผู้นำในทางธรรมไปโดยปริยาย

2. ความมหัสจรรย์ของผู้มีบุญบารมี

ไตรภูมิพระร่วงมีเนื้อหาที่แสดงความมหัสจรรย์แทรกปนอยู่หลายช่วง ทั้งความมหัสจรรย์ในดินแดนสวรรค์อันรุ่งเรืองด้วยทิพย์สภาวะฉัพพรรณรังสีที่งดงามหลากสีสัน ป่าพระหิมพานต์ซึ่งเป็นดินแดนน่ารื่นรมย์ในชมพูทวีป ความสุขเกษมอันมหัสจรรย์ของพระนิพพาน และการพรรณนาความมหัสจรรย์ในอำนาจของผู้มีบุญบารมี กรณีความมหัสจรรย์ประการหลังนี้มีความเชื่อมโยงกันทั้งในไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วง จะเห็นได้ว่าไตรภูมิพระร่วงยกตัวอย่างพระญাজักรวรรดิราช พระยาอโศกมหาราช และโชติกเศรษฐีซึ่งเป็นผู้มีบุญบารมีมาก ดังนั้นจึงมีสิ่งมหัสจรรย์ต่าง ๆ เกิดขึ้นจากผลบุญนั้น เนื้อหาตอนจักรวรรดิราชซึ่งเป็นรัตนะประเภทที่ไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงไว้อย่างละเอียด จะเห็นว่าความมหัสจรรย์เกิดจากพระบรมเดชาานุภาพของพระญাজักรวรรดิราช และฤทธานุภาพของจักรแก้ว ในเวลาที่พระญাজักรวรรดิราชเสด็จพระราชดำเนินไปแห่งใด ซึ่งมีจักรแก้วเป็นพาหนะนั้น พระองค์พร้อมไปกับประชาชนมิได้สัญจรบนพื้นดิน หากแต่สัญจรไปบนอากาศโดยมีจักรแก้วเป็นฐานรองรับ

ในส่วนของพระยาอโศกมหาราชไตรภูมิพระร่วงพรรณนาบุญบารมีอันนำอัสจรรย์ของพระองค์ไว้ตั้งแต่ตอนต้นว่า เทวดาต่างมาปรนนิบัติดูแลรับใช้

อย่างใกล้ชิด ตัวอย่างเช่น “...เทวดาลางจำพวก (กั) เอาผ้าเช็ดหน้าทิพย์อันงามอันมีพรรณ ๕ สิ่ง สีดำ สีแดง สีขาว สีเหลือง สีเขียว มาแต่ฉัททันตสระ (นำ) มาถวายแต่พระญาศรีธรรมมาโคกราช แต่งให้เช็ดหน้าและเนื้อตัวพระองค์ทุกวันอันว่าผ้าทิพย์ผู้ (ง) นั้นโสด ถ้าแล้วแปดเหงื่อแลโคล แลเก่าหม่นหมองไปใสรูปมีพักชกฟาดด้วยน้ำเลย ก่อไฟขึ้นให้ลุกเป็นเปลว แล้วเอาผ้าผุ่กันทอดเข้าในเปลวไฟ ไฟไหม้ผ้านั้นเลย เหงื่อแลโคลซึ่งบันดาลติดแปดผ้านั้นหมดสิ้นแลแลดูผ้านั้นใหม่ออกหมดใสงามดี มีพรรณดั่งผ้าใหม่แล” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 127) เช่นเดียวกับการพรรณนาความอัศจรรย์ของโชติกเศรษฐีซึ่งมีทรัพย์ศฤงคารนับประมาณมิได้ ไตรภูมิพระร่วงบรรยายถึงโชติกเศรษฐีซึ่งส่งสมผลบุญบารมีมามากจนมีบริวารเป็นยักษ์เฝ้าปากบักรักษาทรัพย์สมบัติมิให้ผู้ใดมาช่วงชิงเอาไปได้ดังที่ว่า “ในปากประตูกำแพงทั้ง ๗ ชั้นนั้นมียักษ์อันเป็นใหญ่ ๗ ตนอยู่เฝ้าอีกด้วยบริวาร ในปากประตูชั้นนอกมียักษ์ผู้หนึ่งชื่อว่ายมโกลิยักซ์ แลมียักษ์บริวารพันหนึ่งอยู่เฝ้า...” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 143) เมื่อครั้งที่พระเจ้าอชาตศัตรูปรารถนาจะช่วงชิงปราสาทแก้วของโชติกเศรษฐี จะเห็นได้ว่ายมโกลิยักซ์สำแดงฤทธิ์มิให้พระเจ้าอชาตศัตรูเข้ามาบุกรุกปราสาทแก้วได้ “ยักษ์นั้นแลเห็นพระญาอชาตศัตรูไปตั้งนั้น ยักษ์ผู้นั้นจึงร้องถามว่า เหวย พระญาอชาตศัตรู ท่านจะมาเหยียดยมโกลิยักซ์แลบริวารนับพันนั้น เขาก็ถือกระบองเหล็กแล้วเขาสำแดงดั่งจะตีแล้วเขาร้องตวาด เขาก็ใส่พระญาอชาตศัตรูแลบริวารทั้งหลายกระจัดกระจายแล่นหนีพลัดพรายกันไปสิ้น พระญาอชาตศัตรูก็ตระหนกตกใจหนักหนา...” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 150) ความอัศจรรย์ของพระญาจักรวรรดิราชพระยาอโศกมหาราช และโชติกเศรษฐีเชื่อมโยงมายังความอัศจรรย์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ในจารึกวัดป่ามะม่วงด้วย

จารึกวัดป่ามะม่วงให้รายละเอียดถึงความอัศจรรย์เมื่อครั้งที่พระมหาธรรมราชาที่ 1 เสด็จออกผนวช ณ วัดป่ามะม่วงรวมทั้งการที่พระองค์ตั้งพระราชปณิธานที่จะขณสรพัสตวัชามห้วงทุกข์แห่งการเวียนว่ายตายเกิด พระราชศรัทธาดังกล่าวเร่งเร้าให้ธรรมชาติแสดงปาฏิหาริย์ร่วมอนุโมทนาบุญบารมีด้วย ดังสำแดงผ่านปรากฏการณ์แผ่นดินสั่นไหวรอบด้าน อันถือเป็นชนบประการหนึ่งในวรรณคดีพระพุทธศาสนาซึ่งเน้นการบำเพ็ญบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ โดยมีแม่พระธรณี

ร่วมเป็นสักขีพยานในอาณิสงส์แห่งบุญบารมีนั้น จารึกวัดป่ามะม่วงกล่าวถึงชนบดังกล่าวนี้อย่างชัดเจน คือ เมื่อแผ่นดินแสดงเหตุอัศจรรย์ เนื้อหาจารึกย้ำให้เห็นว่า “พระธรรมิโกอาจรรับพระคุณอันหนักของพระองค์ในคราวนั้นได้ จึงสิ้นไหวโดยรอบ” กวีผู้รจนาเนื้อความช่วงนี้ อธิบายเหตุผลถึงความอัศจรรย์ที่เกิดขึ้น เพราะว่าเป็น “เรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นในกิจของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย” (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 232)

น่าสังเกตว่า เนื้อหาจารึกวัดป่ามะม่วงกล่าวย้ำเหตุการณ์แผ่นดินไหว เชื่อมโยงกับพระราชศรัทธาในทางธรรมของพระมหากษัตริย์ราชที่ 1 ดังต่อไปนี้อจารึกวัดป่ามะม่วงหลักที่ 2 ด้านที่ 2 กล่าวว่่า “ที่พระยาศรีสุริยวงศ์ธรรมราชาธิราช ออกบวชแลแผ่นดินป่าม่วงนี้ไหว” (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 204) และจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาเขมร ด้านที่ 2 กล่าวว่่า “ด้วยผลบุญที่อาตมาบวชในศาสนา พระพุทธเจ้าเช่นนี้ อาตมาไม่ปรารถนาจักรพรรดิสมบัติ อินทรมสมบัติ พรหมสมบัติ อาตมาใคร่ขอละทิ้ง อาตมาขอให้ได้เป็นพระพุทธ เพื่อนำสัตว์ทั้งผองข้ามไตรภพนี้ เท่านั้น...ขณะนั้น แผ่นดินเบื้องล่างนี้ ก็สิ้นไหวทุกทิศ อธิษฐานบวชแล จึงทรงพระจรรลงจากปราสาททอง บทจรไปลุถึงพระไพโรสวาย (ป่ามะม่วง) ครั้นเสด็จประทับ พระบาทลงบนพื้นธรณี พื้นปฐพีนี้ หวั่นไหวไปมาทุกทิศ...” (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 223)

ดังนั้น จึงเห็นชัดเจนว่าไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วง แสดงความมหัศจรรย์ในอำนาจของผู้มีบุญบารมีในลักษณะเดียวกัน คือผู้มีบุญบารมีซึ่งสั่งสมบุญมามากหรือเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งจะเกิดความมหัศจรรย์ต่าง ๆ ปรากฏเด่นชัด ไตรภูมิพระร่วงเชื่อมโยงปรากฏการณ์ความอัศจรรย์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อชี้ให้เห็นว่า ผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ดังเช่นพระเจ้าอโศกมหาราช และนางอสนธิมิตตา จะมี “ทิพย์สภาวะ” ดังที่ปรารถนา ส่วนโชติศิคราชสู้นอกจากมี “สัตตพิริรัตนะ” มั่งคั่งแล้ว ยังมี “ยมโกลิยกษ” รวมทั้งยักษ์บริวารดูแลอาณาเขตปราสาทเจ็ดชั้นอย่างดีจารึกวัดป่ามะม่วงก็เช่นกัน พระมหากษัตริย์ราชที่ 1 เป็นผู้มึ่จิตเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างสูงสุด ดังนั้นความอัศจรรย์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงเป็นปรากฏการณ์ของผู้มี “พลัง” บุญบารมีอย่างเต็มเปี่ยม

3. ความเสื่อมสลายตามกฎอนิจจังหรือกฎแห่งไตรลักษณ์และพระนิพพาน

ในไตรภูมิพระร่วงจะเห็นว่าจักรวาล และสรรพสิ่งล้วนมีความสัมพันธ์กับกฎอนิจจังหรือกฎแห่งไตรลักษณ์ทั้งสิ้นโดยที่จักรวาลมีลักษณะไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงเสื่อมสลาย และเกิดขึ้นใหม่อยู่ตลอดตั้งที่สุภาวร พลายเล็ก (2558, หน้า 298) ศึกษาเรื่องจักรวาลวิทยาในไตรภูมิพระร่วง ได้กล่าวว่า “จักรวาลและสรรพสิ่งเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือ มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ทุกสิ่งล้วนเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยงแท้ ไม่มีสิ่งใดคงทนถาวร...แนวคิดจักรวาลวิทยาในไตรภูมิพระร่วงจึงมีลักษณะเป็น “กรรมลิขิต” จุดศูนย์กลางอยู่ที่มนุษย์ผู้ที่จะขับเคลื่อนความเป็นไปในจักรวาล และทำให้จักรวาลดำเนินไปเป็นวัฏจักรที่ไม่จบสิ้น ดังธรรมะข้อปฏิบัติจสมุปบาท...” เนื้อหาในไตรภูมิพระร่วงแสดงแนวคิดเรื่องความเสื่อมสลายตามกฎอนิจจังอย่างชัดเจนในบททศกัณฑ์ อวินโศครูป ว่าด้วยอนิจลักษณะ และบททศกัณฑ์ ว่าด้วยเรื่องโอกาสสมหากลับสุภญญา-กัลปวินาศและอุปติ ตัวอย่างเนื้อความที่ว่าด้วยอนิจลักษณะชี้ให้เห็นว่า “ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันเกิดในไตรภพนี้ แม้นว่ามียศศักดิ์สมบัติก็ดี คือดังว่าพระญามหาจักรพรรดิราชนั่นก็ดี ดังพระอินทร์เจ้าไตรตรึงษ์พิภพก็ดี ดังพระพรหมก็ดี ทั้งนี้บ่อนจะยังยืนอยู่ไม่นานในยศศักดิ์นี้ได้เลยสักคาบ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 208) เนื้อหาในบททศกัณฑ์ ซึ่งกล่าวถึงความไม่เที่ยงแท้ของจักรวาลตั้งที่ว่า “...แต่ฝูงอันมีจิตแลมีชีวิตอันเกิดในภูมิทั้ง 31 ชั้นทั้งนี้มิเที่ยง ย่อมฉิบหายด้วยมัตยุราชหากกระทำให้หายไสร้ อันว่าสิ่งทั้งหลายอันที่มีแต่รูปแลว่าหาจิตมิได้อันมีในภูมิ 12 ชั้นแห่งนี้ เท่าวันไว้แต่อสัญญีสัตว์ขึ้นไปเบื้องบนแล อันว่าที่ต่ำแต่อสัญญีสัตว์ลงมาหาเราเนี้ มีอาทิคือพระสุเมรุราชย่อมรู้ฉิบหาย (ไป) ด้วยไฟด้วยน้ำด้วยลมหากกระทำให้ฉิบหายเสียได้แล...” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 236) ส่วนนิพพานในไตรภูมิพระร่วงเป็นภาวะสูงสุดสำหรับการหลุดพ้นจากสังสารวัฏในภพภูมิทั้ง 31 ชั้น บทที่ว่าด้วยนิพพานและการปฏิบัติให้ถึงความหลุดพ้นนั้น เป็นวิธีทางอันประเสริฐกว่าการเสวยความสุขด้วยทิพย์สมบัติต่าง ๆ อย่างเปรียบเทียบไม่ได้ ดังความตอนหนึ่งชี้ให้เห็นว่านิพพานสมบัติ “สนุกสุขเกษมหนักหนาหาที่จะปานบมิได้เลย สมบัติอินทร์พรหมทั้งหลายก็ดี ถ้าจะเอามาเปรียบด้วยสมบัตินิพพานนั้น ประดุจเอาน้ำห้อยมาเปรียบด้วยพระจันทร์...” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 254)

จะเห็นได้ว่าเป้าหมายของการปฏิบัติเพื่อให้ถึง“พระนิพพาน” นั้นเป็น “ความสุขอันเกษม” ที่แท้จริง

เมื่อพิจารณาจารึกวัดป่ามะม่วงจะเห็นว่าเนื้อหาที่ชี้ถึงความเสื่อมสลายตามกฎอนิจจัง หรือกฎแห่งไตรลักษณ์พบในจารึกหลักที่แต่งด้วยภาษาเขมร และภาษาบาลีเนื้อหาจารึกที่แต่งด้วยภาษาเขมรมีนัยแสดงให้เห็นความเปื้อนหายในทางโลกียะของพระมหารัชมราชาที่ 1 ซ่อนอยู่อย่างแยบคาย ดังคำอธิษฐานของพระองค์ที่มุ่งสละจักรพรรดิสมบัติ อินทรสมบัติ และพรหมสมบัติ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระมหารัชมราชาที่ 1 ทรงตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์ที่ว่าสรรพสิ่งไม่จีรังยั่งยืน เนื้อหาจารึกในส่วนที่แต่งด้วยภาษาบาลีจะย้ำให้เห็นแนวคิดนี้เชื่อมโยงกัน กล่าวคือ พระมหารัชมราชาที่ 1 ไม่ทรงปรารถนาสมบัติทั้งสิ้น “ทรงเห็นเหมือนท่อน (ไม้) เหมือนก้อนน้ำลาย เหมือนซากศพคอดขาด เหมือนซากศพ จึงทรงสละทั้ง 4 ส่วนนี้ ด้วยจิตไม่ยินดียินร้าย” (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 233) และด้วยทรงตระหนักถึงกฎแห่งไตรลักษณ์นี้เอง จารึกแสดงให้เห็นภาพแห่งความโศกเศร้าในพระทัยของพระมหารัชมราชาที่ 1 ดังเนื้อหาตอนหนึ่งสื่อความได้อย่างลึกซึ้งแสดงให้เห็นว่าอนิจจังเป็นสิ่งที่ไม่น่ายินดีดังนี้ “ทรงถึงความโทมัสเหมือนพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้มีจักรแก้วอันแตกพินาศ และประหนึ่งถูกเปลวไฟ คือความโศกเศร้า ที่มีขนาดเท่ายอดภูเขาแผ่นดินพระองค์อยู่ เพราะทรงได้สดับทั้งเรื่องความเสื่อมและสิ่งที่ก่อประโยชน์ในพระศาสนาอันเลิศล้ำของพระมุนีเจ้าผู้ประเสริฐ” (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 234) การอ้างถึงพระนิพพานดังที่ปรากฏในจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาไทยหลักที่ 1 และหลักที่ 2 ไม่ได้อธิบายรายละเอียดว่านิพพานมีลักษณะอย่างไร เนื้อหาจารึกแสดงร่อยรอยของคำว่า“นิพพาน” โดยกล่าวถึงพระพุทธรเจ้าเสด็จเข้าสู่พระนิพพานถึงวันที่พระมหารัชมราชาที่ 1 ออกผนวชและเมื่อกล่าวถึงการประดิษฐานกุฏิวิหารกลางป่ามะม่วง ก็เทียบเคียงกับเหตุการณ์เมื่อครั้งพระพุทธองค์เสด็จปรินิพพาน ณ กุสินารา “เมื่อพระนิพพานพ่าง กุสินารนคร แกลงฝั่งชลนิมิตบรรพตบริพัตร แกลงทั้งพระอารยกำสพปมาทูลฝ่าตีนพระเป็นเจ้า...” (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 204) ซึ่งสถานที่ปรินิพพานของพระพุทธองค์นี้นับถือว่ามีคุณค่าดีลึกลับอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับสถานที่ประดิษฐานสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนากลางป่ามะม่วงแห่งนี้

4. นรก สวรรค์ การอ้างถึงเทวดา และอมนุษย์ต่าง ๆ

ไตรภูมิพระร่วงอธิบายเรื่องนรกและสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ไว้ว่าเป็นระบบระเบียบ ภาพนรกและสวรรค์ในไตรภูมิพระร่วงมีเนื้อความพรรณนาให้อย่างละเอียดพิสดาร และเป็นภาพที่ตัดกันอย่างมากระหว่างดินแดนที่น่าหวาดกลัวกับดินแดนอันเป็นที่พึงปรารถนา โชติช่วงโดยเฉพาะการพรรณนานรก กวีผู้นิพนธ์ได้ชี้ให้เห็นถึงความทุกข์ทรมานของสัตว์นรกที่เสวยผลกรรมอย่างหนักหน่วงรุนแรง นอกจากนี้ไตรภูมิพระร่วงยังมีการอ้างถึงเทวดาและอมนุษย์ต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น พระอินทร์ ทำวาจตุโลกบาล เทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ พระจันทร์เทพบุตร อสุรินทราหู ปลาใหญ่ 7 ตัว ครุฑ นาค ผูกินรี เป็นต้น เมื่อพิจารณาความสำคัญดังกล่าวนี้ ไตรภูมิพระร่วงจึงเป็นวรรณกรรมโลกศาสตร์ที่บรรจุความรู้เกี่ยวกับนรก สวรรค์ เทวดา และอมนุษย์อันส่งอิทธิพลต่อมโนทัศน์เรื่องไตรภูมิในความรับรู้ของคนไทยมาอย่างยาวนานต่อเนื่อง

จารึกวัดป่ามะม่วงได้รับอิทธิพลจากเรื่องไตรภูมิพระร่วง ดังเนื้อหาที่กล่าวถึงนรก สวรรค์ การอ้างถึงเทวดา และอมนุษย์ต่าง ๆ เนื้อหาจารึกวัดป่ามะม่วงหลายตอนใช้ความเปรียบอุปมาโวหารสื่อความมุ่งหมายของสวรรค์ ดังเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระมหาสามีสังฆราชและพระภิกษุทั้งหลายจากลังกาที่ปีมาพำนักอยู่ที่วัดป่ามะม่วง พระมหาธรรมราชาที่ 1 เป็นผู้ดูแลความเรียบร้อย และให้มีการจัดตกแต่งถนนหนทางให้งดงาม จารึกป่ามะม่วงภาษาไทย หลักที่ 1 ด้านที่ 2 บันทึกไว้ว่า “ผิจักเปรียบไปดูหนทางนั้นงามดังหนทางในเมืองฟ้า” (น. 197) อีกตอนหนึ่งจารึกหลักที่แต่งด้วยภาษาเขมร ด้านที่ 2 กล่าวว่า “แม่เปรียบดูพระราชมรรคานั้น กังดงามทอดยาว ดังทางสวรรค์” (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 222) ความมุ่งหมายของราชมรรคาประหนึ่งสรวงสวรรค์นี้ เป็นคติความเชื่อในไตรภูมิพระร่วงซึ่งมุ่งเน้นภาพความงดงามของสวรรค์อย่างตราตรึงใจจารึกในส่วนที่แต่งด้วยภาษาบาลี ชี้ให้เห็นว่าผู้จะมาเป็นพระโพธิสัตว์ในอนาคตกาลนั้น จะเสวยอาหารทิพย์มีรสชาติแบบเดียวกับรสอาหารของเทวดา (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 233) เนื้อหาจารึกวัดป่ามะม่วงยังอ้างถึงความเชื่อเรื่องนรกด้วย ดังจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาไทย หลักที่ 2 ด้านที่ 4 เนื้อความแสดงให้เห็นว่าผู้ประกอบกรรมชั่วจักได้ไปเสวยผลกรรมนั้นในนรก ดังที่ว่า “อันท่าน_จ-ป_เตียนว่าร้ายในชั่ววันในชั่วหน้า ไสรัจักได้ไปในนรกนั้นสักอัน” (ตรงใจ

หุดางกูร, 2558, หน้า 204) นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่าเนื้อหาจารึกวัดป่ามะม่วงแต่งด้วยภาษาบาลีย้ง ด้านที่ 3 กล่าวถึงเทวดา มนุษย์ พรหม และอมมนุษย์ คือ ครุฑ และนาค อันเป็นคติความเชื่อที่เด่นในไตรภูมิพระร่วง ดังข้อความจารึกที่กล่าวว่า “พระมุนีเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้เป็นบดีแห่งเทวดา มนุษย์ อสูร พรหม ครุฑ และนาค” (ตรงใจ หุดางกูร, 2558, หน้า 233)

ไตรภูมิพระร่วง และจารึกวัดป่ามะม่วงกับการสะท้อนภาพลักษณ์ของพระมหารธรรมราชาที่ 1

1. พระมหารธรรมราชาที่ 1 กับภาพลักษณ์ “พระญาจักรวรรดิราช”/ “มหารธรรมราชาธิราช”

ไตรภูมิพระร่วง และจารึกวัดป่ามะม่วงบ่งชี้ภาพลักษณ์พระมหารธรรมราชาที่ 1 หรือพระยาสิทธิไทย ว่าเป็น “พระญาจักรวรรดิราช” และ/หรือ “มหารธรรมราชาธิราช” โดยมีบทบาทโดดเด่นในแง่การเมือง การปกครอง และการศาสนา เนื้อหาไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงพระญาจักรวรรดิราชไว้มากพอควร ดังจะเห็นได้ว่ารายละเอียดเกี่ยวกับพระญาจักรวรรดิราชเป็นแก่นเรื่องหลักในตอนมนุสสภูมิ ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึง “มหาจักรวรรดิราช” ไว้โดยเฉพาะ และเมื่อพิจารณาเนื้อหาของพระญาจักรวรรดิราชก็นับว่ามีความสัมพันธ์กับองค์ผู้นิพนธ์อยู่ไม่น้อยทีเดียว ดังที่ สมบัติ จันทวงศ์ (2547, หน้า 251) ชี้ให้เห็นว่า “บทบาทและความสำคัญของพระญาจักรพรรดิราช ซึ่งเป็นผู้รู้ในทางธรรมและทางโลก คือเป็นผู้มีอำนาจทางการเมืองและเป็นผู้ทรงธรรมอันประเสริฐ ในยามที่ยังไม่มีพระพุทธเจ้าก็ดูสอดคล้องกันเข้าเป็นอย่างดีกับฐานะและความถนัดของผู้นิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงนั่นเอง” ดังนั้น แม้ไตรภูมิพระร่วงจะไม่ปรากฏการอ้างถึงพระยาสิทธิไทยว่าเป็นพระญาจักรวรรดิราชโดยตรง แต่ก็สามารถตีความภาพลักษณ์ดังกล่าวได้เมื่อพิจารณาเนื้อหาจารึกวัดป่ามะม่วงซึ่งจารึกวัดป่ามะม่วงระบุพระนามพระมหารธรรมราชาที่ 1 ต่อท้ายไว้ว่า “ศรีสุรยพงศ์ราม มหารธรรมราชาธิราช” การย้าพระนามเช่นนี้ยังปรากฏอยู่ในจารึกหลักที่ 3 จารึกนครชุมเช่นเดียวกัน คือ “พระยาศรีสุรยพงศ์มหารธรรมราชาธิราช” หรือ “พระยามหารธรรมราชา” (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, หน้า 102) จะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงคุณลักษณะของพระมหารธรรมราชาที่ 1 ว่าเป็น “มหารธรรมราชาธิราช” และ “พระธรรมราชา” นับว่าสอดคล้องกับงานเขียนในกลุ่มจารึกทั้งหลายของพระองค์

ที่บ่งชี้ถึงพระราชกรณียกิจ และพระราชปณิธานในทางศาสนาที่จะส่งเสริม สืบทอด
เผยแผ่ และเป็นผู้สั่งสอนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางอย่างยิ่ง

การอ้างภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงและ
จารึกวัดป่ามะม่วง รวมทั้งจารึกหลักอื่น ๆ เป็น “มหากษัตริย์ราชาธิราช” ไม่เพียงแต่จะ
ส่งเสริมภาพลักษณ์ “กษัตริย์นักปกครอง” ในทางการเมือง โดยประกาศความเข้มแข็ง
ของพระราชอำนาจในฐานะ “ราชาธิราช” แต่เพียงเท่านั้น หากยังส่งเสริมภาพลักษณ์
“กษัตริย์ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา” โดยอุทิศพระองค์เพื่อความรุ่งเรืองของ
พระพุทธศาสนา อันเป็นพระราชกรณียกิจหลักของกษัตริย์ชาวพุทธที่ทรงยึดถือว่า
เป็นสิ่งสำคัญสูงสุด ที่น่าสนใจ คือ เนื้อหาในไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วง
มีความพยายามอยู่มากทีเดียวที่จะเชื่อมโยงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ที่ 1
สืบทอดลักษณะ “ธรรมิกราชา” จากพระเจ้าอโศกมหาราช พระราชาผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดใน
ดินแดนชมพูทวีปด้วย

พระมหากษัตริย์ที่ 1 มีภาพลักษณ์ประดุงพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น บุคคล
สำคัญในประวัติกัมพูชา คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ก็ทรงประกาศพระราชปณิธาน
ในการสืบทอดความเป็นธรรมิกราชาของพระเจ้าอโศกมหาราชไว้เช่นเดียวกัน และ
พระองค์ก็ทรงประสบผลสำเร็จโดยมีภาพลักษณ์เป็นกษัตริย์ผู้สนพระราชหฤทัย
ในพระพุทธศาสนาและยอมสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อทวยราษฎร์ ดังที่ปรากฏ
อยู่ในจารึกหลายหลัก (นิพัทธ์ แยมเดช, 2558, หน้า 185-197) ในไตรภูมิพระร่วง
จะเห็นได้ว่า นอกจากจะมีการยกตัวอย่างพระญาจักรวรรดิราชา คือ พระเจ้า
อโศกมหาราชผู้ทรงศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งยวด การอ้างถึงบุญบารมี
ของผู้จะเกิดมาเป็นพระญาจักรวรรดิราชาว่าต้องมีเหนือบุคคลทั่วไปแล้วนั้น ในส่วน
จารึกวัดป่ามะม่วงก็พยายามเชื่อมโยงการบำเพ็ญพระราชกุศลในการศาสนา และ
การเป็นนักปกครองที่ดีของพระมหากษัตริย์ที่ 1 ที่เชื่อมโยงกับพระเจ้าอโศกมหาราช
อย่างกลมกลืนกันด้วย สอดคล้องกับข้อสังเกตที่ว่า “หลักการปกครองที่ประมุขจาก
จารึกสมัยพระยาธิไทย มีความส่วนในใหญ่ตรงกับหลักการที่ปรากฏในคัมภีร์เตภูมิกถา
ที่พระองค์พระราชนิพนธ์ และเรียกว่า ไชยวาทาสาสน์ (คำสอนที่ว่าด้วยชัยชนะ)
ในคัมภีร์เล่มดังกล่าว พระยาธิไทยทรงอ้างว่า หลักการสำคัญนี้มาจากคำสอนของ
พระยาศรีธรรมมาโคกราช” (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2558, หน้า 16) การที่พระมหากษัตริย์ที่ 1

ทรงเจริญรอยตามคุณลักษณะ “ธรรมิกราชา” แบบเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราช จึงทำให้เห็นภาพลักษณ์ “พระญาจักรวรรดิราช” หรือ “มหาธรรมราชาธิราช” ที่เด่นชัดยิ่งขึ้น

2. พระมหาธรรมราชาที่ 1 กับภาพลักษณ์พระโพธิสัตว์

จารึกวัดป่ามะม่วงหลักที่แต่งด้วยภาษาบาลี มีเนื้อหาเปรียบเทียบกับพระมหาธรรมราชาที่ 1 ว่าเป็นเหมือนพระโพธิสัตว์ในชาดก คือ พระเวสสันดร พระมโหสถ และพระสีลวราช ซึ่งเป็นผู้สั่งสมทานบารมี ปัญญาบารมี และวิริยะบารมีอย่างเต็มเปี่ยมตามลำดับ ตัวละครชาดกเหล่านี้จะเป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางในสมัยนั้นด้วยโบราณสถานวัดศรีชุม ซึ่งพบจารึกวัดศรีชุมร่วมสมัยกับจารึกวัดป่ามะม่วง มีแผ่นชาดกประมาณ 90 แผ่น มีชาดกประมาณ 100 เรื่องติดอยู่บนเพดานเหนือศิระชนอนูโองค้ำข้างขวามือ (ประเสริฐ ฤ ณ คร, 2549, หน้า 168) ความเชื่อเกี่ยวกับชาดกเหล่านี้จึงบ่งบอกได้ว่าคนในสมัยสุโขทัยรับรู้เรื่องราวพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์จึงปรากฏให้เห็นผ่านมโนทัศน์ผู้นิพนธ์เนื้อความจารึกวัดป่ามะม่วงสำนวนที่แต่งด้วยภาษาบาลี โดยชี้ให้เห็นถึงพระราชศรัทธาของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ในครั้งที่พระองค์ออกผนวช ณ วัดป่ามะม่วง ทรงมุ่งสละทิ้งความสุขทางโลกตามแบบอย่างพระจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายในอดีตชาติ แม้จะมีพระราชอาของค์อื่น ๆ ทั้งอมตย์ ชาวเมื่อนางสนม พระสหาย และพระญาติ ทัดทานไม่ให้พระมหาธรรมราชาที่ 1 ละทิ้งการปกครองบ้านเมือง แต่พระองค์ก็ทรงมุ่งมั่นออกผนวชตัดขาดความสุขทางโลกก็ยะและความวุ่นวายทางโลกตั้งนั้น เนื้อหาจารึกวัดป่ามะม่วงจึงสร้างภาพลักษณ์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ว่าเป็นผู้มีพระราชหฤทัยน้อมนำไปในทางสงบน่าเลื่อมใส เหมือนกับพระเถระที่บวชมานานถึง 60 พรรษา จารึกหลักเดียวกันนี้ยังแสดงความเชื่อด้วยว่าพระมหาธรรมราชาที่ 1 จะทรงเป็นพระโพธิสัตว์ในอนาคตกาลด้วย ดังความในจารึกที่ว่า “ผู้เป็นพระธรรมราชานามว่า “ภาไทย” ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยบารมีคุณ ผู้เป็นอนาคตแห่งพระโพธิสัตว์ทั้ง 10 พระองค์” (ตรงใจ หุตางกูร, 2558, หน้า 233) กล่าวได้ว่า ภาพลักษณ์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ในจารึกวัดป่ามะม่วงเป็นภาพลักษณ์เดียวกับพระโพธิสัตว์ผู้สั่งสมบุญบารมีอย่างยิ่งยวดนั่นเอง

3. พระมหาธรรมราชาที่ 1 กับภาพลักษณ์ผู้รอบรู้ในศิลปศาสตร์ หลากหลายแขนง

ไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วงบ่งชี้ภาพลักษณ์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ว่าเป็นนักปราชญ์ผู้รอบรู้ในสรรพวิชา ความรอบรู้ของพระองค์นั้นทรงนำมา “กลั่นกรอง” เป็นสาระคำสอนอันประเสริฐให้ผู้คนที่ทั้งหลายได้ปฏิบัติตามได้ ดังที่ไตรภูมิพระร่วงแสดงให้เห็นหน้าที่ประการหนึ่งของพระญากักรวรรดิราชว่าคชยอบรม “โอวาทานุศาสน์” แก่ผู้คนที่ทั้งหลายในแผ่นดิน โดยนัยนี้หมายความว่า พระมหาธรรมราชาที่ 1 ก็คือ “ครู” ผู้เป็นประทีปทาง “ปัญญา” และทาง “จิตวิญญาณ” ซึ่งจารึกวัดป่ามะม่วงสะท้อนภาพลักษณ์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ดังกล่าวนี้เช่นกัน ดังจะเห็นว่า พระองค์เป็นผู้คงแก่เรียน “มีพระปัญญากว้างขวาง” จารึกบันทึกไว้ว่า พระองค์มีความรอบรู้ในศิลปศาสตร์หลากหลายแขนงตามแบบอย่าง “โลกาจารย์” รวมทั้ง “พราหมณ์ดาบส” ความรู้ที่พระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงศึกษานั้น ในจารึกวัดป่ามะม่วงกล่าวถึงพระอภิธรรม พระวินัย ทรงรอบรู้แจ้งจบในพระไตรปิฎก เวทศาสตร์าคม ธรรมศาสตร์ ไชยศาสตร์ และโหราศาสตร์โดยมีความแม่นยำ และชำนาญในศาสตร์หลายแขนงอย่างล้ำลึก อนึ่ง ความเป็นผู้รอบรู้ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงนำมาปรับใช้ประโยชน์ต่อมหาชนของพระองค์เองด้วย ดังจะเห็นว่าพระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงสั่งสอนธรรมให้มหาชนทั้งหลายเร่งสร้างสม “บุญบารมี” เพื่อจะได้เกิดทันในยุคที่พระองค์เป็น “พระโพธิสัตว์” นั่นเอง

บทสรุป

การศึกษาไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วงโดยพิจารณาลักษณะร่วมด้านเนื้อหา และการสะท้อนภาพลักษณ์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ทำให้เห็นเนื้อหาของงานวรรณกรรมทั้งสองเรื่องที่ทำหน้าที่ “ส่องสะท้อน” ให้แก่กันจะเห็นว่าเนื้อหาในไตรภูมิพระร่วงมีลักษณะร่วมกับจารึกวัดป่ามะม่วง โดยการกล่าวถึงคุณลักษณะของพระญากักรวรรดิราชทั้งบทบาทของการเป็นผู้นำการปกครอง และผู้นำทางธรรม ความมหัสจรรย์ของผู้มีบุญบารมีดังจะปรากฏเหตุอัศจรรย์ต่าง ๆ ซึ่งรับรู้ได้ความเลื่อมสลายตามกฎอนิจจัง หรือกฎแห่งไตรลักษณ์และพระนิพพานอันเป็นเนื้อหาที่แทรกหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้อย่างแยบคาย เนื้อหาในส่วนที่อ้างถึง

นรก สวรรค์ การอ้างถึงเทวดา และอมนุษย์ต่าง ๆ อันเป็นอิทธิพลจาก “คติไตรภูมิ” ปรากฏในเนื้อหาจารึกวัดป่ามะม่วงด้วย การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ยังทำให้เห็นลักษณะร่วมในไตรภูมิพระร่วง และจารึกวัดป่ามะม่วงที่เป็น “แสงสว่าง” จากการสะท้อนภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ที่ 1 ใน 3 มิติ อันได้แก่ ภาพลักษณ์ของการเป็นพระญาจักรวรรดิราชหรือมหากษัตริย์ราช ซึ่งภาพลักษณ์ดังกล่าวสอดคล้องกันทั้งในไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วง โดยเฉพาะการสืบทอดคุณลักษณะ “ธรรมิกราชา” จากพระเจ้าอโศกมหาราช ภาพลักษณ์พระโพธิสัตว์ ซึ่งยืนยันให้เห็นถึงพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ที่ 1 อย่างลึกซึ้ง และภาพลักษณ์ผู้รอบรู้ศิลปศาสตร์หลากหลายแขนง อันแสดงให้เห็นความเป็นนักปราชญ์ ผู้เป็นครูอบรมสั่งสอนประชาชนของพระองค์ นอกจากนี้ การศึกษาดังที่ได้อภิปรายมาทั้งหมดยังยืนยันได้ชัดเจนอีกด้วยว่า วรรณกรรมทั้งสองเรื่องอยู่ร่วมยุคสมัยเดียวกัน มิใช่งานเขียนที่แต่งขึ้นในยุคสมัยหลังแต่อย่างใด

รายการอ้างอิง

- กิ่งแก้ว อัดตากร. (2559). *ใครคือผู้รจนาไตรภูมิภคา ชุด "เรื่องที่ต้องคิด" ของ กิ่งแก้ว อัดตากร*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- กรมศิลปากร. (2539). *วรรณกรรมสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2556). *วรรณคดีแห่งชาติ เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- จตุพร ศิริสัมพันธ์ และคณะ. (2548). *ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ตรงใจ หุตางกูร (บรรณารักษ์). (2558). *มรดกความทรงจำแห่งเมืองศรีสัชนาลัย-สุโขทัย: ประมวลจารึกสมัยพระยาสิทธิไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- นิพัทธ์ แยมเดช. (2558). จากต้นแบบธรรมิกราชาของพระเจ้าอโศกมหาราช สู่บาทบาทพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระราชาผู้บรรเทาทุกข์ของทวยราษฎร์: ภาพสะท้อนจากจารึกประจำอาณาจักรเสาศาลา. *วารสารดำรงวิชาการ*, 14(1), 169-203.
- ประเสริฐ ณ นคร. (2531). *ปาฐกถาชุด "สิรินธร" ครั้งที่ 4 เรื่อง "ประวัติศาสตร์สุโขทัยจากจารึก"*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเสริฐ ณ นคร. (2547). *การอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย*. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ประเสริฐ ณ นคร. (2549). *อักษร ภาษา จารึก วรรณกรรม "รวมบทนิพนธ์เสาคหลักทางวิชาการ" ของศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย: ไตรภูมิภคา*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2552). *ไตรภูมิพระร่วงกับจารึกสุโขทัยและสังคมไทย. ใน ใฝ่นอกกอ-ไม่แตกกอ*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2558). *พระยาสิทธิไทยกับรัฐศาสตร์เมืองสุโขทัย. ใน มรดกความทรงจำแห่งเมืองศรีสัชนาลัย-สุโขทัย: ประมวลจารึกสมัยพระยาสิทธิไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

- สมบัติ จันทร์วงศ์. (2547). พระญาจักรพรรดิราชในไตรภูมิพระร่วง: ข้อสังเกต
บางประการเกี่ยวกับความหมายทางการเมือง. ใน *บทพิจารณาว่าด้วย
วรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. (2508). *ประชุมศิลาจารึกภาค 1*. พระนคร: คณะกรรมการ
จัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนัก
นายกรัฐมนตรี.

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University